

עד היכן מגיע כוחם של חז"ל?

יהונתן וורמסר (בוגר מחזור ה')

סמכותם של חז"ל מול מצוות התורה

ידוע ופשוט כי יש בכוחם ובסמכותם של חכמי ישראל להוסיף סייגים ותקנות על המצוות האמורות בתורה, וכדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה:

והחלק הרביעי (מסוגי המצוות) הם הדינים שקבעום הנביאים והחכמים שבכל דור ודור על דרך הגדר והסייג לתורה... והחלק החמישי הם הדינים שנעשו בדרך העיון להסדרת העניינים שבין בני אדם, דבר שאין בו הוספה על דברי תורה ולא גרעון, או בעניינים שהם מפני תקון העולם בענייני הדת, והם שקוראים אותם חכמים תקנות ומנהגות.

מלבד זאת, ידוע כי במצבים מסוימים יכולים חכמים לבטל סטטוס הלכתי שתוקפו מן התורה, כמו המקרים שבהם חל דין "אפקעינהו רבנן לקידושינן"¹, או אף להורות על אי-קיום מצווה מן התורה, כמו תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת.²

לעומת זאת מקובל להבין, וזו גם הנחת היסוד העומדת בבסיסם של דיונים רבים בגמרא, כי חז"ל אינם יכולים לגרום לביטול אקטיבי של מצווה מן התורה, כלומר להורות הוראה שמשמעותה עשיית מעשה האסור על פי התורה. אולם כפי שנראה להלן, הבנה זו אינה מוסכמת על הכול, וחכמים גדולים, שהבולט ביניהם הוא רבן גמליאל, סברו שיש סמכות לחכמי ישראל לפעול גם בכגון זה.

גישה זו עולה במפורש מן הדיון בגמרא ביבמות (פ"ט ע"א). שם מובאת מחלוקת לגבי הדין במשנה (תרומות פ"ב מ"ב):

אין תורמין מן הטמא על הטהור. ואם תרם, שוגג – תרומתו תרומה, ומזיד – לא עשה כלום.

לדעת רב חסדא, במקרה שעשה כן במזיד אין זו תרומה כלל, ואפילו הפירות שהפריש וקרא עליהם שם תרומה – נשארו טבל. אך לדעת רב נתן בר אושעיא, אותם הפירות שהפריש הם תרומה, והדין "לא עשה כלום" משמעותו שהפירות הנשארים מחויבים עדיין בהפרשת תרומה. בהמשך הדיון מתברר שלפי שתי השיטות דין זה הוא גזירה מדרבנן.

¹ כגון במקרה שאדם הכריח אישה להתקדש לו – מן התורה קידושו קידושינן, אך חכמים הפקיעו את קידושו (בבא בתרא מ"ח ע"ב).

² ראש השנה כ"ט ע"ב.

בעניין זה מובא בגמרא (שם ע"ב) שרבה תמה על הבנת רב חסדא:

מי איכא מידי דמדאורייתא הוי תרומה, ומשום דלמא פשע אפקוה רבנן לחולין?
וכי בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה?! (שהרי מדין תורה הפירות שהופרשו
נחשבים לתרומה, ולפי רב חסדא תקנת חכמים מבטלת את היותם תרומה)

על תמיחה זו עונה רב חסדא תשובה מפתיעה: "ואת לא תסברא?". כלומר, פשוט לרב
חסדא שחכמים "מתנים לעקור דבר מן התורה", והוא מתפלא כיצד רבה אינו סובר כן!
הסוגיה ממשיכה בסדרה של ראיות שמביא רב חסדא להבנתו, ממקרים שבהם נראה שדין
שנקבע על ידי חז"ל מבטל דברי תורה. רבה העלה כנגדם ארבעה עקרונות, שכל אחד מהם
מתאר אופן שבו חכמים יכולים לעקור דבר מן התורה: בדיני ממונות, משום "הפקר בית
דין – הפקר"; בענייני אישות יכולים חכמים להפקיע את הקידושין, משום ש"כל המקדש
– אדעתא דרבנן מקדש" (כלומר, במטבע הקידושין נאמר "כדת משה וישראל", ובזה תולה
האדם את חלות קידושו בקביעות חכמים); כאשר מדובר על ביטול מצווה מן התורה
ב"שב ואל תעשה" (כגון תקיעת שופר בשבת); כאשר המטרה היא "למגדר מילתא", כלומר
כדי למנוע מצב או אווירה שבהם רבים מן הציבור נכשלים בעבירות חמורות (ולכן יש
מצבים שבהם בית דין "מכין ועונשין שלא מן התורה").

ארבעת העקרונות האלו הם לפי דברי רבה. אך רב חסדא לא חזר בו לאורך כל הסוגיה,
ואף לא הובאה קושיה נגד שיטתו. מכאן שהוא נותר בקביעתו הראשונית: "בית דין מתנין
לעקור דבר מן התורה". וכך, לשיטתו, כאשר אדם תורם מן הטמא על הטהור, אמנם
מדאורייתא זו תרומה, אך מגזירת חכמים הפירות חוזרים לטבלם. בכך, פירות שמן
התורה הם תרומה וחלים בהם האיסורים הנוגעים לתרומה (כגון איסור אכילה על ידי זר
או איסור אכילה בטומאה) – ינהגו בהם למעשה כפירות טבל רגילים, וימכרו לגוי בטבלם,
או תופרש עליהם תרומה ממקום אחר ויאכלו כפירות רגילים. דין התורה, אפוא, נעקר
על ידי חז"ל להבנת רב חסדא, אף אם המשמעות היא שתיעשינה פעולות אקטיביות נגד
דין התורה.³

בדבריי להלן ארצה להציע ששיטה זו של רב חסדא מקורה בבית מדרשו של רבן גמליאל,
ואפתח בביאור שיטתו מתוך עיון במעשה המפורסם של תנורו של עכנאי.

³ לפי התוספות (ברכות ט"ז ע"א, ד"ה 'וחותם'), הדין שהורו חכמים לפועלים לקצר בברכת המזון
מבוסס על כך ש"יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה", ומכאן שלדעת התוספות ההלכה כרב חסדא.
וכעין זה גם בתוספות בבא מציעא (כ" ע"א, ד"ה 'שוברי'). אני מודה לרב אלי הולנדר על שהפנה את
תשומת ליבי לדברי התוספות.

תנורו של עכנאי ורבן גמליאל

כך מסופר בגמרא בבבא מציעא (נ"ט ע"ב):

תנן התם: חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא – רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי – חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראייה מן החרוב.

בהמשך מסופר על ראיות נוספות שהביא ר' אליעזר בדרך זו – שבה חוקי הטבע משתנים ומראים בכך הסכמה משמים עם דבריו. בסופו של הוויכוח מספרת הגמרא:

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן השמים יוכיחו! יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא!' מאי 'לא בשמים היא?' אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה 'אחרי רבים להטות'...

אשכחיה רבי נתן לאלהו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא? אמר ליה: קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני. אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו (=נידוהו).

עד כאן הוצג העימות בין ר' אליעזר ור' יהושע. אולם כאן, באופן מפתיע, נכנס לסיפור רבן גמליאל, ומשום מה דווקא הוא הניזוק העיקרי מתוצאותיו של עימות זה:

תנא: אך גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר – נשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו. אימא שלום, דביתחו דרבי אליעזר, אחתיה דרבן גמליאל הואי. מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתי דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב.

אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

מה עניין רבן גמליאל לכאן? מסתברים דבריו של רש"י: "נשיא היה, ועל פיו נעשה". כלומר, רבן גמליאל היה הנשיא, והנידוי של ר' אליעזר נעשה על ידו או על פי הוראתו. רבן גמליאל נקט אפוא עמדה ברורה בעימות זה. הדברים הגיעו לידי כך, שההקפדה של ר' אליעזר על נידויו הופנתה כלפי רבן גמליאל, ולעומתו, בעל הדבר, ר' יהושע, לא נזכר כלל כמי שנפגע מן ההקפדה.

נראה לבאר, שהעימות בין ר' אליעזר לר' יהושע הוא עימות בין שתי גישות. מחד גיסא ר' אליעזר, שהוא בבחינת "בור סוד שאינו מאבד טיפה" (אבות פ"ב מ"ח), "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם" (תוספתא יבמות ג, א. יומא ס"ו ע"ב) – שואף להעביר את התורה כמות שהיא. כפי שהייתה קיימת בשמים, כפי שניתנה למשה מסיני, נמסרה מדור לדור והגיעה עד אליו – בלי שינוי!

לעומתו עומד ר' יהושע באמירה "לא בשמים היא" – התורה ניתנה לבני אדם, ולכן מתפרשת ומתכוונת לפי דעתם של חכמי ישראל. ואפילו אם הקב"ה אינו מסכים לדבר – "נצחוני בני" – לאחר שהוא נתן את התורה לעם ישראל והורה להכריע על פי חכמי ישראל – התורה ניתנת ללימוד, לביורר ולהכרעה בכלים אנושיים בלבד. רבן גמליאל, לפי דברינו, ודאי סובר כר' יהושע. ולא זו בלבד, אלא חשוב היה לו להבהיר היטב שכך הם הדברים, ש"לא בשמים היא", שרק חכמי ישראל המוסמכים לכך קובעים את הדין, ולכן הוביל, ואולי מלכתחילה גם יזם, את נידויו של ר' אליעזר. נראה שזהו אחד העקרונות המרכזיים בפעילותו של רבן גמליאל, שהוא חוזר ומדגיש שוב ושוב, ובעת הצורך אף הגן עליו בתקיפות. להלן נראה כמה מקרים המתבארים היטב לאור הבנה זו.

סמכותו של בית הדין הגדול בימי רבן גמליאל

במשנה במסכת ראש השנה (פ"ב מ"ח) מסופר על מחלוקת שנתגלעה בין החכמים, רבן גמליאל מצד אחד, וכמה חכמים ור' יהושע ביניהם מצד שני, על מועד קידוש החודש. ויכוח בנושא זה, כמובן, גורר בהכרח מחלוקות על זמנם המדויק של המועדים. וכך אנו מוצאים שמסופר שם (משנה ט):

שלח לו רבן גמליאל (לר' יהושע): גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך! הלך (ר' יהושע) ומצאו רבי עקיבא מיצר.

המשנה ממשיכה ומספרת על דברי העידוד שאמרו חכמים לר' יהושע, שביארו לו שהסמכות נתונה בידי בית הדין של רבן גמליאל, ולכן עליו לציית לו:

אמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר 'אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אתם' – בין בזמנן בין שלא בזמנן. אין לי מועדות אלא אלו. בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס, אמר לו: אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר 'ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל'. ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים? אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה.

וסוף המעשה:

נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו. אמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי! רבי בחכמה, ותלמידי – שקבלת דברי!

מטרתו של רבן גמליאל הייתה, ללא ספק, לחזק את ההלכה שנקבעה בבית דינו ולהמחיש לעין כל את סמכותו. דברי החכמים המובאים במשנה, המלמדים על חשיבות הציות לבית הדין שבכל דור, קולעים למגמתו של רבן גמליאל.⁴

הדברים באים לידי ביטוי קיצוני יותר במעשה המפורסם המובא בגמרא בברכות (כ"ז ע"ב), שם מסופר על דיון בשאלה אם "תפילת ערבית חובה או רשות". ר' יהושע ענה לשואל שתפילת ערבית היא רשות, וכשנודע לרבן גמליאל, שסבר שהיא חובה, שר' יהושע פסק פסיקה אחרת, הוא נהג כלפיו בהקפדה יתרה:

עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר ליה רבי יהושע: לאו. אמר לו: והלא משמך אמרו לי רשות! אמר ליה: יהושע, עמוד על גליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו... היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד.

⁴ על פי דברינו בסעיף הקודם, האמירה של רבן גמליאל בסוף המעשה "רבי בחכמה, ותלמידי שקיבלת את דבריי" ניתנת אולי להתפרש, שיתכן שהצדק עם ר' יהושע, שהוא "הרב" מבחינת חכמתו, ומצד השיקול ההלכתי הצרוף ראוי היה שיוס הכיפורים יחול במועד אחר. אך מבחינת הסמכות הוא רק תלמיד, שכן רבן גמליאל הוא אב בית הדין הגדול שבדור, ולכן ההלכה כמותו.

מעשה דומה מסופר גם במסכת בכורות (ל"ו ע"א). אין כל ספק שמטרתו של רבן גמליאל לא הייתה לבזות את ר' יהושע או להתגאות בכח שהעניק לו מעמדו, אלא חשוב היה לו להדגיש ולהמחיש את סמכותו של בית הדין הגדול ולבטל לחלוטין כל ערעור עליה. הדברים עולים בקנה אחד עם חשיבות העיקרון של "לא בשמים היא" וההכרעה על פי דעת חכמי ישראל, שכפי שראינו, שמר עליהם רבן גמליאל מכל משמר.

"בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה"

לאור שתי פסיקות של נשיאים לבית רבן גמליאל שיובאו להלן, נראה כי לשיטתם, אותה סמכות עליונה שניתנה לבית הדין שבדור אינה מסתכמת רק ביכולת לפסוק הלכות שנפל בהן ספק, אלא גם להורות על אי-קיום דיני התורה במקרה הצורך. כלומר, הציווי "לא בשמים היא" מעניק לבית הדין גם את היכולת "לעקור דבר מן התורה". כך נראה מן המעשה המובא במשנה בכריתות (פ"א מ"ז):

האשה שיש עליה ספק חמשה זיבות וספק חמשה לידות – מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות – מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה. מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב. אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה! לא אלן הלילה עד שיהו בדינרין! נכנס לבית דין ולימד: האשה שיש עליה חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות – מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. ועמדו קינים בו ביום ברבעתים.

לפי דין תורה הפשוט, יולדת או זבה צריכות להביא קרבן לאחר טהרתן, ורק לאחר מכן מותר להן לאכול בשר קודשים. חובה זו חלה בכל לידה או זיבה, כך שלאחר כמה לידות או זיבות היא מתחייבת במספר קרבנות בהתאם. לפי המסופר במשנה, רבן שמעון בן גמליאל (הוא בנו של רבן גמליאל הזקן, הנשיא הראשון בשושלת, ואביו של רבן גמליאל שעליו סופרו המעשים שהובאו לעיל⁵), במטרה להזייל את מחיר הקרבנות ולהקל על ציבור היולדות, ביטל את דין התורה וקבע שדי בקרבן אחד לכמה לידות או לכמה מקרי זיבה. "עקירת דין" זו אינה רק ב"שב ואל תעשה", משום שמשמעות ההקלה היא היתר לאישה לאכול בשר קודשים גם בלא הבאת הקרבנות שהתחייבה בהם מדין תורה. בפשט הדברים נראה שאין כאן חידוש של דרשה כלשהי או הבנה אחרת בדין התורה, אלא רק עקירה של

⁵ שושלת הנשיאים של משפחת רבן גמליאל מתחילה מרבן שמעון. בנו היה רבן גמליאל הזקן, ובנו רבן שמעון בן גמליאל הראשון, שעליו מדובר כאן. בנו היה רבן גמליאל דיבנה, ועליו מסופר בכל המעשים שהובאו לעיל. בנו היה רבן שמעון בן גמליאל, ובנו של רבן שמעון, נכדו של רבן גמליאל, היה רבי יהודה הנשיא.

הדין לפי ההחלטה של רבן שמעון בן גמליאל. לפי דברינו, זהו ביטוי לאותה תפיסה יסודית של בית רבן גמליאל את תפקידם של חכמי ישראל וסמכותם מול דיני התורה.

כפי הנראה, ביטוי נוסף לאותה השיטה ישנו גם בפסיקתו של רבן גמליאל בענין תוספת שביעית. דין זה מובא במשנה במסכת שביעית (פ"א מ"ד). לפי האמור שם, איסורי עבודת האדמה בשביעית חלים עוד בשנה השישית, זמן מה לפני ראש השנה של שנת השמיטה. המשנה לומדת דין זה מן התורה:

שנאמר 'בחריש ובקציר תשבות' - אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ר' ישמעאל אומר: מה חריש רשות, אף קציר רשות. יצא קציר העומר.

אך בתוספתא (שביעית א, א) מובא:

רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהא מותרין בעבודת הארץ עד ראש שנה.

כיצד התיר רבן גמליאל איסור מן התורה ב"קום עשה"? לפי דעת הרמב"ם בפירושו למשנה, רבן גמליאל סובר כר' ישמעאל, הדורש דרשה אחרת מן הפסוק. לכן לדעתם אין זה איסור מן התורה, וכך יכול היה רבן גמליאל להתירו. אך לפי דברינו אפשר להציע, שרבן גמליאל הולך לשיטתו – בית דין יכולים "לעקור דבר מן התורה" לפי שיקול דעתם, וכך עשה בית הדין שבראשותו.

סיכום

במאמר זה ביקשתי לעמוד על אחד מעקרונות היסוד שהנחו את רבן גמליאל בהנהגת נשיאותו, והוא – הסמכות העליונה שהעניקה התורה לבית הדין של מטה, לחכמי ישראל, לפרש את דברי התורה לפי הבנתם, ובשעת הצורך אף לבטל אותם. מכאן גם החשיבות העצומה שישנה בשמירה על ריכוז הסמכויות בידי נשיא הדור ובית הדין שבהנהגתו וביטול ניסיונות ערעור על סמכות זו. תפיסה זו, כפי הנראה, הייתה מקובלת ביד רבן גמליאל מאבותיו, והמשיכה במסורת אל דורות האמוראים, עד שנמצא לה ביטוי מפורש אצל רב חסדא, הסובר ש"בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה". בהקשר להבנה זו כדאי להזכיר את דברי רבא בגמרא במכות (כ"ב ע"ב):

כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה, דאילו בספר תורה כתיב ארבעים, ואתו רבנן בצרו חדא.

דברי רבא אמורים לגבי מספר המלקות שאותן לוקה המתחייב במלקות, והוא מצביע על כך שלמעשה, עוצמתם של דברי חז"ל חזקה יותר משל דברי התורה, שהרי בתורה כתוב שמספר המלקות הוא ארבעים, וחז"ל העמידום על שלושים ותשע. נראה שלהבנת רבא אין זו רק פרשנות פסיבית של חז"ל את הכתוב בתורה, אלא שינוי אקטיבי ששינוי חז"ל, ולמעשה "עקירה" של גדרי מצוות התורה.

אסיים בהערה לדרכי הפסיקה של הדורות האחרונים ושל פוסקי זמננו. בפסיקות רבות מספור אנו מוצאים שפוסקי ההלכה נדחקו מאוד כדי למצוא היתרים הלכתיים במצבים שונים, ויש לכך דוגמאות רבות.⁶

ההיתרים אמנם לעולם אינם בבחינת "לעקור דבר מן התורה", אך הם נסמכים לפעמים על מיני חילוקים או חידושים גדולים בגדרי הדינים שקבעו חז"ל. המעיין בפסקי הלכה ממין זה עשוי לתמוה עליהם ולטעון שיש בדברים גילוי פנים בתורה שלא כהלכה או פסק הלכה שאינו ישר, שאינו מתאים למהלך הסוגיות ושמכוון למציאת היתר בכל מחיר. אולם הברור המוצע כאן בשיטתו של רבן גמליאל עשוי להעמיד את הדברים באור אחר:

הפוסקים הנוקטים דרכים מעין אלו אינם פועלים בלא יסוד וסמך, אלא ממשיכים למעשה את יסוד התפיסה של שושלת הנשיאות של רבן גמליאל ושל החכמים ההולכים בעקבותיה. בכך הם מקיימים את רצון ה', שציווה בתורתו "לא בשמים היא", והוא רוצה בכך ואף שמח בכך גם כאשר הדברים מגיעים לידי בחינת "נצחוני בני".

⁶ למשל, בעניין איסור יציאה מארץ ישראל לחוץ לארץ, כמה מפוסקי זמננו מצאו צדדים להצדיק את המנהג הרווח בימינו לצאת לטיולים בחו"ל, בניגוד לאיסור המפורש בדברי חז"ל (ראה שו"ת שבט הלוי, חלק ה סימן קעג; הרב שלמה דייכובסקי והרב ישראל רוזן במאמריהם בתחומין, גיליון כ). שני עניינים אחרים שבו ידוע שהפוסקים עשו מאמצים מרובים למצוא היתרים והסתמכו לפעמים גם על היתרים דחוקים מאוד הם התרת ממזרים (ראה למשל במאמר מאת הרב שלום משאש והרב מנשה קליין בתחומין, גיליון כד) והתרת עגונות (התייחסות לגישה העקרונית לנושא ישנה בתחילת מאמרו של הגר"ע יוסף על התרת העגונות של מלחמת יוה"כ, בקובץ "תורה שבעל פה", יז).